

УДК 339.137:662.2

Матвеев В.В.,

асистент кафедри фандрейзингу і логістики,
Національний університет харчових технологій, м. Київ

СТРУКТУРНИЙ АНАЛІЗ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИНОРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ СИРОВИНОЮ

У статті проаналізовано тенденції розвитку виноробної галузі України та її окремих виноградарських регіонів. Досліджено потенційну потужність господарств України в досягненні високого рівня конкурентоспроможності виноградної продукції на внутрішньому і зовнішньому ринках. Розглянуто основні проблеми виноградарсько-виноробної галузі України та окремих регіонів. Запропоновано основні шляхи покращення економічного становища вітчизняних підприємств галузі.

Ключові слова: виноградарство, виноробство, сорт винограду, виноматеріали, показники виробництва, регіон, ринок, проблеми, напрями розвитку

СТРУКТУРНЫЙ АНАЛИЗ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ВИНОДЕЛЬЧЕСКИХ ПРЕДПРИЯТИЙ СЫРЬЕМ

Матвеев В.В.

В статье проанализированы тенденции развития винодельческой отрасли Украины и ее отдельных виноградарских регионов. Исследована потенциальная мощность хозяйств Украины в достижении высокого уровня конкурентоспособности виноградной продукции на внутреннем и внешнем рынках. Рассмотрены основные проблемы виноградарско-винодельческой отрасли Украины и отдельных регионов. Предложены основные пути улучшения экономического положения отечественных предприятий отрасли.

Ключевые слова: виноградарство, виноделие, сорт винограда, виноматериалы, показатели производства, регион, рынок, проблемы, направления развития.

STRUCTURAL ANALYSIS OF THE PROVIDING RAW MATERIALS OF WINERIES

Matvieiev V.

Analyzed in the article trends of the wine industry of Ukraine and its individual vineyard regions. Researched the potential power farms in Ukraine high level of competitiveness grape products in domestic and foreign markets. Examined the main problem of viticulture, wine industry of Ukraine and some regions.

Found that among the many wineries problems that require urgent solution, along with the creation of an effective system of financing production, sustainable economic relations between agricultural units, processing enterprises, trade, adequate state support, poor quality of products, an important role is the stabilization and development of raw material base.

Argued that given the political and economic situation in Ukraine, despite the fact that today viticulture and winemaking Crimea fell from a segment of the field of agriculture Ukraine, during the period of uncertainty other regions have to fill this niche in Wine agribusiness

segment complex of Ukraine.

Keywords: *viticulture, winemaking, grape variety, the wine materials, production figures, region, market, problems, directions of development.*

Постановка проблеми. Виноградарство та виноробство добре розвинена галузь промисловості з давніми традиціями, яка грає важливу роль в агропромисловому комплексі України. Стабільне функціонування галузі сприяє зайнятості населення, зростанню надходжень до місцевих бюджетів, посиленню конкурентоспроможних позицій вітчизняних підприємств, тому підвищення ефективності роботи виноробних підприємств повинно бути одним з пріоритетних напрямків розвитку економіки України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням теоретичних і практичних питань розвитку виноградарсько-виноробних підприємств займалися провідні вітчизняні науковці: С.А. Аблязова, Г.С. Гуріна, Г.Г. Кальонова, О.Г. Карташова, Н.В. Малюкіна, В.М. Марченко, І.Г. Матчина, Т.Л. Мостенська, В.О. Новак, Ю.В. Печериця, М.М. Попова, В.О. Рибінцев, С.Г. Черемісіна, Л.М. Чудинович, Д.В. Шиян та ін. Проте, динамічні зміни в економічній та політичній ситуації в країні наочно свідчить про гостру необхідність подальшого вивчення проблемних питань галузі та пошуку шляхів виведення її з кризи.

Метою статті є структурний аналіз забезпечення виноробних підприємств України сировиною.

Основні результати дослідження. Історично склалося, що виноробні регіони України знаходилися у складі різних держав, були населені різними народами і до цих пір різко відрізняються за кліматичними умовами. На території сучасної України виноробство з'явилося ще в IV столітті до н. е., коли греки заснували свої перші поселення на Південному березі Криму. На цих територіях було знайдено амфори та відбитки цього періоду.

Великий внесок у розвиток виноробства внесли монахи, які в XI столітті в північній частині країни (навколо Києва і Чернігова) почали виробляти вино, граф Михайло Воронцов, який у 1820 році посадив у Криму перші виноградні сади і створив велику винокурню поблизу Ялти, згодом в 1828 році був заснований Інститут винограду та вина «Магарач». Основоположник відомих «пінних вин» князь Лев Голіцин після Кримської війни у своєму маєтку Новий світ поблизу Судака вперше почав виробляти російське «Шампанське». Пізніше, за часів царювання Миколи II було засновано відоме сьогодні виноробне господарство Массандра.

У радянські часи Україна, маючи загальну площу виноградників 2500 км², була найбільшим постачальником вин в СРСР. Катастрофа трапилася в 1986 році, коли під час антиалкогольної компанії розпочатої Михайлом Горбачовим близько 800 км² виноградників було знищено і всі аутентичні сорти винограду припинили своє існування. У 1991 р. наша країна успадкувала від колишнього СРСР лише 171 тис. га виноградних насаджень, що на 37,7 тис. га менше рівня 1985 р., це становило до 2% площ світових і 3% – європейських виноградників.

У результаті розкорчовування малопродуктивних, пошкоджених карантинними шкідниками і хворобами виноградників, а також внаслідок практичного припинення реконструкції та відновлення існуючих насаджень, оскільки вартість закладки 1 га винограднику і догляду за ним до вступу до повного плодоносіння надзвичайно висока, у 90-

х роках площа виноградних насаджень у плодоносному віці демонструвала тенденцію до скорочення в усіх без винятку виноробних областях (Закарпатська, Одеська, Миколаївська, Херсонська області та Автономна республіка Крим) і господарствах, але найбільші зміни відбулися у Херсонській області та АР Крим, а найменші – у Закарпатській [1, с. 155; 8, с. 15-16, 23-24, 155].

Не дивлячись на те, що у 2013 році під виноградниками знаходилося 75,1 тис. га, площі, з яких зібрано урожай (виноградники у плодоносному віці) склали 67,1 тис. га, або 89,35% загальних площ, які були розподілені між виробниками винограду таким чином, що на сільськогосподарські підприємства у 2013 р. припадало 80,77% загальних площ, з яких зібрано виноград, у тому числі, частка фермерських господарств складала 6,11%, площа господарств населення – 19,23%. Найбільш високими темпами зростали площі фермерських господарств та господарств населення, хоча питома вага цих площ у загальній структурі залишалася низькою.

За період, що досліджувався, урожайність винограду була найвищою у 2013р. – 85,8 центнерів з 1 га., найнижчою – у 1995 р. – 33,2 ц з 1 га, що нижче показника 2013 р. на 61,3% [7, с. 157; 8, с. 40-41, 157]. У 2013 році найвища урожайність серед областей була у Миколаївській та Херсонській областях – 114,7 та 111,4 ц/га, а найнижча – у АР Крим і м. Севастополь.

Варто зазначити, що у господарствах населення урожайність винограду була в 1,7 разів вища, ніж в цілому по всіх господарствах, та в 2,1 рази вище, ніж у сільськогосподарських підприємствах, найнижча – у фермерських господарствах – 48,4 ц/га. Економічні розрахунки свідчать, що лише за урожайності більше 48 ц/га досягається окупність виноградників. В Європі збирають урожай понад 100 ц/га, а потенціал деяких виноградників сягає 350 - 400 ц/га.

Погодно-кліматичні умови 2013 року були сприятливими для формування якісного урожаю винограду технічних сортів і відповідно для виготовлення якісних виноматеріалів українськими виробниками виноробної продукції. У 2013 р. було зібрано 575,4 тисяч тонн винограду, що на 26,2% перевищував врожай 2012 року (у той же час сільськогосподарські підприємства зібрали 384,2 тис. тонн, що більше на 31,2%), але цей показник склав лише 68,85% рівня 1990р. [7, с. 156; 8, с. 31-32, 156].

Виробництво винограду зосереджено переважно у сільськогосподарських підприємствах (66,77% у загальному обсязі). За статистичними даними, лише 0,1% сільськогосподарських угідь у сільських домогосподарствах займають виноградники [10, с. 123].

Найбільшу кількість винограду усіма категоріями господарств у 2013 р. вироблено в Одеській області – 256,6 тис. тонн винограду (44,6%) та в АР Крим – 95,2 тис. тонн (16,55%). У Миколаївській, Херсонській, Закарпатській областях і м. Севастополі виробництво винограду склало відповідно 65,7; 62,6; 26,2 та 24,1 тисяч тонн, що у загальному обсязі виробництва забезпечило 11,42%, 10,88%, 4,55% та 4,19%, відповідно.

Щодо результатів від реалізації винограду за регіонами, то у 2013 р. було реалізовано 245098,1 тонн винограду на суму 947309,9 тис. грн., що на 63,7 тис. грн. або на 27,87% більше 2012 р. Це стало можливим при повній собівартості 1 ц винограду – 191,64 грн., середній ціні реалізації – 386,5 грн. у 2013 році та зменшені ціни на 4,92% порівняно з 2012

р., при тому, що собівартість зменшувалася приблизно такими ж темпами – на 18,62% [4, с. 49; 5, с. 48].

Крім того найкращі результати від реалізації винограду у 2013 р. показали Закарпатська і Херсонська області в порівнянні з іншими регіонами України, не зважаючи на те що у 2012 році у цих областях був найменший прибуток, а той і збиток.

Водночас рівень рентабельності виробництва винограду мала ярко виражену схильність до суттєвих коливань, що свідчить про значну залежність виробництва цієї продукції від зовнішніх чинників: ринкової кон'юнктури, природно кліматичних умов тощо [9, с. 56].

Від розвитку виноградарства залежить стан виноробної галузі як по Україні в цілому, так і по окремих регіонах. Ринок виноматеріалів України відрізняється від інших ринків харчової промисловості тим, що на ньому відсутня концентрація і укрупнення виробництва. Це пов'язано з особливістю продукції виноробства, яка виробляється в численних господарствах Криму, Закарпаття та південних областей України.

Український ринок виноматеріалів представлений продукцією вітчизняного виробництва, імпортованими виноматеріалами і винами наливом.

За результатами 2013 року обсяги переробки підприємствами винограду на виноматеріали склали 425364 т, що на 7675 т, або на 1,8% більше, ніж у 2010 р [6]. Але експерти галузі відзначають, що близько 20% українських вин і майже 85% коньяку виготовлені з імпоротної сировини. У першу чергу це пов'язано з тим, що власно вирощеного винограду перероблено лише 26,7%, яке забезпечує, за різними оцінками, 50-70% потреб українського виноробства, закупленого – 72,6%.

Високі показники переробки власної сировини свідчать про наявність та глибину вертикального інтегрованого зв'язку виробництва винограду та первинної переробки сировини, найбільші показники такого зв'язку демонстрували підприємства м. Севастополь – 84,3%, АР Крим – 37,3%, найменше використовували власний виноград підприємства Миколаївської (12,1%) та Закарпатської (виходячи з аналізу 2013 року) областей. Що в черговий раз говорить про необхідність подальшого розвитку сировинної бази для виноробства, тобто розширення площ під технічні сорти винограду та підвищення однієї з головних проблем кризи виноробної галузі в Україні.

Характеризуючи обсяги переробки винограду на виноматеріали виноградарсько-виноробними підприємствами у 2010-2013рр. за регіонами спеціалізації варто зазначити, що у 2013 р. в порівнянні з 2010 роком збільшили переробку винограду підприємства Одеської (на 602,7%) та Херсонської (на 58%) областей, водночас на 13,6% зменшилися обсяги переробки продукції у Миколаївській області. На підприємства Одещини припадало 43,6% загального обсягу переробленого винограду, АР Крим – 22,9%, Миколаївської – майже 17,6%.

Основним фактором, що визначає вартість виноматеріалу, є ціна на виноград [6]. Середня ціна закупівлі винограду для переробки у 2013рр. зменшилася на 6,4% у порівнянні з 2012рр., але зросла на 44,2% у порівнянні з 2010 р. Це відбулося за рахунок підвищення цін на виноград у м. Севастополі – на 336,0%, Миколаївській – на 112,6%, Херсонській – на 41,0% та Одеській – на 28,7% областях, АР Крим – на 18,8%.

Використання якісних сортів винограду, які характеризуються належними показниками цукристості, кислотності та іншими ознаками, в більшій мірі забезпечують виробництво

якісної та конкурентоспроможної готової виноробної продукції. Найбільш поширеними сортами винограду для переробки в 2013 році стали Аліготе і Шардоне – відповідно 13,6% і 12% у загальному обсязі переробленого винограду. Просліджувалася негативна динаміка обсягів переробки сортів «Кокур білий», «Одеський чорний», «Ркацителі», «Сапераві північний», «Сухоліманський» та інших. Позитивною динамікою характеризувалися обсяги переробки винограду сортів «Кабарне Совіньйон», «Мерло», «Мускат», «Піно», «Рислінг», «Совіньйон», «Шардоне» тощо. Протягом останніх декількох років в Україні спостерігалася підвищення середньої масової концентрації цукру у винограді: з 180,9 г/дм³ у 2010 році до 188,5 г/дм³ в 2013 році.

У 2013 році виноматеріалів було вироблено більше ніж 2011-2012 рр., але менше, ніж у 2010 р., це відбулося за рахунок зменшення сировини для випуску та закладки на витримку столових і кріплених вин на 24,8% та 53,6% відповідно. Позитивною динамікою характеризувалися лише показники переробки винограду на виноматеріали для виготовлення шампанських та ігристих вин і коньяку, збільшення виробництва склало 59,1% і 274,7% порівняно з 2010 роком [6].

Зростання попиту на коньячні виноматеріали, які вироблені в Україні, пов'язано з тим що відповідно до Закону України № 5503Л/1 від 20.11.2012 «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо перегляду ставок деяких податків і зборів», який діє з 4 січня 2013 року, підприємства, які отримали ліцензії на виробництво коньяку до 01.01.2010 року, повинні використовувати у виробництві коньяку спирт коньячний власного виробництва або викурений в Україні з місцевих виноматеріалів, в кількості не менше ніж: 10% – з 1 квітня 2013 року; 15% – з 1 січня 2014 роки; 20% – з 1 січня 2015 року; 25% – з 1 січня 2016 року; 30% – з 1 січня 2017 року. Ряд провідних виробників схвалили цю норму. Але, на думку експертів, закон орієнтований не стільки на розвиток стратегічних задач, як то стимулювання інвестицій у вітчизняні виноградники, скільки на вирішення питань конкурентної боротьби в Україні. Введення нових норм служить інструментом витіснення гравцями, які мають повний цикл виробництва, спеціальну тару для витримки спиртів (дубові бочки), кваліфікованих фахівців та широку лінійку продукції (ординарні, марочні і колекційні коньяки), тих виробників, які таким циклом не володіють.

Справа в тому, що марочні і колекційні коньяки виробляються при використанні на 100% місцевого коньячного спирту (відповідно до закону «Про виноград та виноградне вино»), і маючи у виробничій програмі коньяки марочні або колекційні, виробник виконає встановлену законом норму. За даними Мінагропроду України, на даний час для виробництва 5,3% коньяку України дев'ятьма компаніями використовується місцевий коньячний спирт. При цьому він йде на виробництво тільки коньяків марочних і колекційних. Решту майже 95% ринку за коньяками ординарними, виробленими з імпортних спиртів. Враховуючи, що молоді вітчизняні компанії ще не встигли накопичити спирти високої витримки, вони будуть змушені покинути ринок. Частині компаній вдасться адаптуватися, і, очевидно, у них в асортименті з'являться марочні коньяки.

Власною сировинною базою на даний момент володіють ПрАТ «Одеський коньячний завод» (загальна площа виноградників складає близько 1 тис. га), АП «Ужгородський коньячний завод» (близько 5 тис. га), ДМК «Таврія» (5,5 тис. га), ЗАТ «Коктебель» (близько 2 тис. га), ТОВ «ПТК «Шабо» (близько 1 тис. га), ЗАТ «Алеф-Віналь» (2,5 тис. га).

В цілому, українські виробники забезпечують себе власною сировиною не більше ніж на третину (за оцінками фахівців, в Україні щорічно викурюється 500-600 тис. дал коньячних спиртів, з яких може бути вироблено близько 1,3 млн. дал коньяку), і ринок залишається залежним від імпортованої сировини. Відсутні обсяги коньячних спиртів завозяться практично всіма виробниками. Але слід зазначити, що географія імпорту за останні роки істотно змінилася. Довгий час вона визначалася високими митами на європейську сировину - € 7,5 за літр 100% коньячного спирту. Тому підприємства використовували безмитний режим з деякими країнами СНД і імпортували сировину в основному з Грузії, Молдови, Азербайджану. Після вступу України до СОТ у 2008 році якісний спирт з Європи став надходити в Україну напряму, так як ввізне мито на спирт було обмежено до € 0,6 за літр. З 1 січня 2011 року імпорتنі мита на коньяк, бренді і коньячний спирт скасовані. В результаті частка поставок з Грузії в 2013 році, порівняно з 2007 роком, зменшилася більш ніж у два рази, а частка поставок з Франції збільшилася більш ніж у сім разів. Стали можливими поставки сировини з Іспанії, і їх частка досягла 12% [2, с. 31].

Що ж стосується структури виробництва виноматеріалів, то у 2013 році найбільшої кількості первинної сировини виноробства припадало на випуск та закладки на витримку столових вин 39,0% і шампанських та ігристих вин 28,4%, для переробки на коньяк – 20,1% усіх виноматеріалів, для випуску та закладки на витримку кріплених вин – 10,9%.

Характеризуючи структуру регіональних лідерів по виробництву різних видів виноматеріалів, варто зазначити, що у 2013 році шампанських та ігристих вин найбільше виготовляли підприємства Миколаївської (64,6%), Одеської (40,4%) областей, м. Севастополя (41,8%) та АР Крим (21,9%); коньячних – підприємства Херсонської області (60,8%) та АР Крим (31,4%); для випуску столових вин та закладки на витримку – підприємства м. Севастополя (51,5%), АР Крим (28,4%) та Одеської області (36,6%); для випуску кріплених вин та закладки на витримку – підприємства АР Крим (32,3%).

Кризові явища, які спостерігалися у всіх галузях економіки, в тому числі і в сільському господарстві, а також гострий дефіцит коштів не дозволяли реалізувати заходи по закладці виноградних насаджень, передбачені Галузевою програмою розвитку виноградарства і виноробства на період до 2025 року. В попередні роки серйозну підтримку виноградарям надавали кошти від 1,5%-ного збору на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства. Незважаючи навіть на те, що механізм компенсування не був прозорим, для низки підприємств заявка про компенсацію оберталася додатковими перевітками й інспекціями. У 2013 році кошти від 1,5%-ного збору на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства винороби не отримували, хоча з реалізаторів алкоголю та пива продовжували стягувати збір. На думку експертів галузі та операторів ринку, така ситуація призведе до втрати позицій українських виноробів і до зниження темпів розвитку галузі, а тенденція відмови від нових посадок винограду лише посилиться. Оскільки при наявності держпідтримки термін окупності нових виноградників складає 7 років, без такої він складе вдвічі більше - 14-15 років.

Наступна проблема вітчизняного ринку - низька інвестиційна привабливість галузі. Крім високих витрат на насадження та їх короткого терміну служби, а також тривалий термін окупності вкладень в Україні діє низка законодавчих заборон, які не сприяють інвестуванню в галузь. Згідно із законодавством України, діє мораторій на продаж землі

(іноземні громадяни не мають права придбати землю в Україні) і заборона на приватизацію держпідприємств з виробництва алкоголю та спирту. Це близько 100 держпідприємств (первинного і вторинного виноробства), що знаходяться в довгостроковій оренді в українських виноробів. За законом, інвестори мають право орендувати у держави такі підприємства не більш ніж на 10 років, що перешкоджає вкладенню необхідних інвестицій в них [3, с. 21].

Також основними причинами низьких обсягів інвестування у виноградарство є [10, с. 126]: перенасичення світового ринку виноматеріалом (пропозиція на цьому ринку перевищує попит); дешевий імпорт виноматеріалів зарубіжного виробництва за низькою ціною низької якості, переважно з Молдови та Грузії; терміни повернення інвестицій вищі, ніж у більшості напрямів рослинництва, і складають від 3 до 5 років; більш ефективним видом діяльності зі швидким обігом інвестованих коштів виступає створення підприємств, які здійснюють розлив вина.

Ще однією суттєвою проблемою, яка пов'язана з браком коштів, є те, що через неузгодженість і непорядкованість законодавства України в нашій країні можна висадити несертифіковані саджанці, які не завжди відповідають ґрунтово-кліматичним умовам тієї місцевості, куди вони завозяться (оскільки не є морозостійкими), Реєстру сортів винограду в Україні, іншим вимогам українського виноградарства. Це викликано тим, що такий посадковий матеріал має нижчу ціну і може безконтрольно завозитися на територію України. В результаті, навіть ті кошти, які витрачені на придбання посадкового матеріалу не окупувються, результатом стає низька урожайність та якість, яка не відповідає вимогам до винограду, який можна використовувати для виробництва виноматеріалів, існує загроза втрат врожаю при сильних морозах.

Висновки. Стан сировини та можливості забезпечення підприємств галузі виноградом впливає на якість готової продукції та можливі обсяги виробництва у виноробній промисловості. Вартість винограду і виноматеріалів лежить в основі політики ціноутворення виноробних підприємств і певною мірою визначає їх конкурентну позицію. Серед багатьох проблем виноробних підприємств, що потребують першочергового вирішення поряд із створенням ефективної системи фінансування виробництва, раціональних економічних відносин між сільськогосподарськими формуваннями, переробними підприємствами, сферою торгівлі, належної підтримки держави, низькою якістю виробленої продукції, важливе місце посідає стабілізація і розвиток сировинної бази.

З урахуванням політичної та економічної ситуації, що склалася в Україні, зважаючи на те, що на сьогоднішній день виноградарство та виноробство Криму випало із сегмента даної галузі АПК України, роль виноградарських регіонів в наповненні бюджету країни та подальшому задоволенні потреб споживачів у свіжому винограді і виноробних підприємств у сировині різко зростає. Отже, у період невизначеності інші регіони мають заповнити цю нішу у виноградно-виноробному сегменті агропромислового комплексу України.

1. *Виноградо-виноробна галузь України у 2013 році // ВиноГрад. – 2014. – № 1-2. – С. 15-17.*

2. *Карина Е. Обзор рынка коньяка и бренди / Е. Карина // Food UA. – 2013. – № 4. – С. 30-36.*

3. Карина Е. Обзор украинского рынка тихих вин / Е. Карина // Food UA. – 2013. – № 9. – С. 20-28.
4. Статистичний бюлетень «Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2012 рік». – К.: Державна служба статистики України, 2013. – 88 с.
5. Статистичний бюлетень «Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2013 рік». – К.: Державна служба статистики України, 2014. – 84 с.
6. Переробка винограду та виробництво виноматеріалів у 2010-2013 році : експрес-випуск / Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrstat.org/uk/express/expres_u.html
7. Статистичний збірник «Рослинництво України у 2012 році» / за ред. Н. С. Власенко. – К.: Державна служба статистики України, 2013. – 180 с.
8. Статистичний збірник «Рослинництво України у 2013 році» / за ред. Н. С. Власенко. – К.: Державна служба статистики України, 2014. – 180 с.
9. Статистичний збірник «Сільське господарство України за 2013 рік» / за ред. Н. С. Власенко. – К.: Державна служба статистики України, 2014. – 400 с.
10. Стратегічний аналіз виноробних підприємств: орієнтири та конкурентна позиція: [монографія] / [Мостенська Т.Л., Новак В.О., Марченко В.М. та ін.]. – К.: Кондор-Видавництво, 2012. – 306 с.